

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sa., Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 445-456.

Geliş Tarihi–Received Date: 15.08.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 03.10.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

İLK TÜRKLERİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANÇLARININ GÜNÜMÜZ KUZAY BATI ANKARA'DAKİ İZLERİ

10.53718/gttad.1343239

HASAN İŞİK* - VEYSEL EREN ÖZTÜRK**

ÖZ

Miladın çok öncesine kadar uzun bir tarihî süreci kapsayan ilk Türk topluluklarının varlığı, Asya Hun Devleti ile siyasi bir oluşum olarak tarihte yerini almış ve günümüze kadar da farklı isimlerde birçok devlet altında devam etmiştir. Bu kadar uzun bir tarihsel süreçte ilk Türkler kültürel, dinî, sosyal ve siyasi olarak birçok yapıyı ortaya koymuşlar ve bunu günümüze kadar taşıyarak dünyadaki sayılı kadim toplulukların içerisinde yer almışlardır. Türklerin Müslüman olmadan önce geçirdikleri uzun sürede şekillenen inanç yapılarını birden değiştirebildiklerini söylemek zordur. Türkler Müslüman olduktan sonra köklü temellere dayanan inanç yapılarının bazılarını yeni girdikleri bu dine göre değiştirmişler, bazılarını tamamen terk etmişler ve bir kısmını ise günümüze kadar da sürdürmüşlerdir. İnsanın yaşamında doğum, evlilik ve ölüm gibi farklı evreler mevcuttur ve bu evreler halk geleneklerinde dönüşüm aşamaları olarak kabul edilir. Hayatın geçiş dönemleri olarak ifade edilen bu dönüşüm aşamalarında bireyin, çeşitli toplumsal uygulamalar ile yeni yaşantısına daha rahat uyum sağlaması amaçlanır. Bu çalışmada, hayatın kritik geçiş dönemi sayılan evrelerden doğum, evlilik ve ölümle ilgili ilk Türklerin sahip olduğu inanç yapılarının Kuzey Batı Ankara bölgesindeki izleri incelenmiş; bölgedeki uygulamaların eski Türk inanç sistemi ile bağlantıları araştırılmış ve Türk toplumlarında uygulanan ritüellerle karşılaştırması yapılmaya çalışılmıştır. Ankara özelinde ele alınan doğum öncesinde başlayan bu uygulamalarda, bebeğin sağlıklı doğması ve sonrasında sağlıklı bir yaşam sürdürmesinin teşvik edilmesi amaçlanır. Bebeğin doğumundan sonraki kırk gün anne ve babası için büyük bir öneme sahiptir. Bu dönemde annenin ve bebeğin savunmasız olduğuna inanılarak, onları olumsuz etkilerden korumak amaçlı çeşitli önlemler alınır. Eski Türk döneminden günümüze gelen inançlarla, aileye yeni katılan üyeyi kutsamak adına, dinî ve mistik ritüeller uygulanır. Aynı şekilde insan hayatı için yeni bir aşama olan evlilikte de uygulanan birçok gelenek de bireyin bu yeni hayatında mutlu olması, kötülüklerden korunmasına olan inanç gereği yapılagelmiştir. Ölüm, sonsuz yaşamın başlangıcı olarak kabul edilen bir evredir ve bu dönemde de yapılan uygulamaların amacı, ölenin diğer dünyaya geçişini kolaylaştırmak, orada mutlu olmasını sağlamak ve geride kalanların ruh hâlini iyileştirmektir. Günümüzde ölümle ilgili daha çok İslami uygulamalara yer verilse de İslam öncesi inancın izlerinin de özellikle de ölenin geride bıraktığı kişileri rahatlatma adına devam eden uygulamalar olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Çalışmada “Ankara'nın kuzey batı bölgesinde ilk Türklerle ait geçiş döneminin izleri var mıdır?” problem cümlesinin cevabı verilmeye çalışılmıştır. Problem durumunun tespitine yönelik olarak da hem ilgili bölgede gözlemlerde bulunulmuş hem de sözlü tarih yöntemi ile kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada on kişi ile görüşme yapılması planlanmış fakat sadece altı kişinin verdiği cevaplar çalışma içinde kullanılmıştır. Çalışma sonunda Ankara bölgesinde yaşayan insanların, İslamiyet öncesi Türk topluluklarının hayatın geçiş dönemlerine yönelik sahip olduğu inanç yapılarından birçoğunun İslami inanç içerisinde sürdürdükleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlk Türk Toplulukları, İnanış, Geçiş Dönemi, Ankara, Türk Kültürü.

*Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: hasantarih@yahoo.com, **ORCID ID:** 0000-0002-3033-4867.

** Bilim Uzmanı, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: Veyseleorenorturk@yahoo.com, **ORCID ID:** 0000-0001-5038-563X.

İLK TÜRKLERİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANÇLARININ GÜNÜMÜZ KUZAY BATI ANKARADAKİ İZLERİ

TRACES OF THE FIRST TURKS' BELIEFS REGARDING THE TRANSITIONAL PERIODS OF LIFE IN PRESENT ANATOLIA: THE EXAMPLE OF NORTHWEST ANKARA

ABSTRACT

The existence of the first Turkish communities, which covered a long historical period until long before Christ, took its place in history as a political formation with the Asian Hun State and continued under many states with different names until today. In such a long historical process, the first Turks have created many cultural, religious, social and political structures and have carried this forward to the present day and have become one of the few ancient communities in the world. It is difficult to say that the Turks could suddenly change their belief structures that were shaped during this long period before they became Muslims. After the Turks became Muslims, they changed some of their well-established belief structures according to the new religion they entered, abandoned some of them completely, and continued to maintain some of them until today. There are different stages in human life such as birth, marriage and death and these stages of transformation in folk traditions. In these transformation stages, it is aimed that the individual adapts to his/her new life more easily with various social practices. In this study, the traces of the belief structures of the First Turks about birth, marriage and death which are the critical and transitional stages of life in the Ankara region were examined. The connections of the practices in the region with the old Turkish belief system were investigated and comparison was made with the rituals practiced in Turkish societies. In these practices, which start before birth in the Ankara region, it is encouraged for the baby to be born healthy and to lead a healthy life afterwards. Forty days after the birth of the baby has great importance. During this period, it is believed that the mother and baby are vulnerable and various measures are taken to protect them from negative effects. The traditions and beliefs applied during the marriage phase are for the individual to be happy in his/her new life and to avoid evil. Religious and mystical rituals are applied in order to bless the new member of the family, with beliefs from the old Turkish period to the present day. Death is a stage that is accepted as the beginning of eternal life and the purpose of the practices during this period is to facilitate the transition of the deceased to the other world, to ensure that he/she becomes happy there and to improve the mood of those remained behind. Besides extensively used Islamic practices, the traces of pre-Islamic belief are also seen in this period in order to prevent a new death and not to disturb the people behind by the deceased. In the study, an attempt has been made to answer the problem statement: "Are there traces of the transition period of the first Turks in the western region of Ankara?" Oral history method was used to determine the problem situation. In the study, it was decided to interview ten people, but the answers given by only six people were used for the study. At the end of the study, it was concluded that the people living in the Ankara region continued most of the belief structures of the pre-Islamic Turkish communities for the transition periods of life in Islamic faith.

Keywords: First Turkish Communities, Belief, Transition Period, Ankara, Turkish Culture.

GİRİŞ

Bireylerin hayatlarında bazı dönemler, bir durumdan diğerine geçişi sembolize eder ve bu bir sonraki sürecin eşiği olarak kabul edilir. Bu geçiş aşaması, kişinin içinde bulunduğu sosyal çevrede temelden bir değişiklik gerektirerek, önceki halinden ayrılmasını ve yeni bir yaşam evresinin başlangıcını temsil eder. Doğum ile başlayan bu önemli geçiş evresi, evlilikle beraber başka bir çevre ve oluşumla sonuçlanan bir dönemi başlatır. Ölüm ise her ne kadar ilk iki evreyi bitiren bir süreç olarak kabul edilse de inanç açısından bazı toplumlara göre bir son birçok topluma göre ise yepyeni bir başlangıçtır. Bu açıdan bakıldığında insanın hayatında karşılaşılabileceği doğum, evlilik ve ölüm şeklinde üç belirleyici "geçiş evresi" bulunmaktadır. Bu üç temel aşama, kendi içinde çeşitli alt kategorilere ve seviyelere bölünmüş olup, etrafında bir dizi inanç, gelenek, âdet, merasim, ritüel, dinî ve mistik uygulamalar toplanmıştır. Bunlar, bahsi geçen "geçişleri" etraflarındaki kültürel beklenti ve normlara uyumlu bir şekilde düzenlemeye yöneliktir. Bu ritüellerin temel amacı, kişinin yeni "geçiş" durumunu belirlemek, kutsamak, onurlandırmak ve aynı zamanda bu dönemde daha savunmasız olduğuna inanılan bireyi potansiyel tehlikelerden ve olumsuz etkilerden toplumsal birliktelik ve ritüeller ile korumaktır. Çünkü özellikle ilk Türklerdeki yaygın kabule göre, insan bu tür dönemlerde zararlı güçlere karşı daha savunmasızdır.

Bu çalışmada, Ankara'nın kuzey batı bölgesinde ilk Türklerin geçiş dönemi uygulamalarına ilişkin bir iz bulunup bulunmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada "...çeşitli toplumlardan ve kültürlerden insanları dinleyerek, hatıralarını, deneyimlerini kaydedip yorumlamaktır."¹ şeklinde ifade edilen sözlü tarih metodu kullanılmıştır. Bu doğrultuda Ankara'nın kuzey batı bölgesinde belirlenen kişilerin dinlenmesi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin isimlerine etik gereği yer verilmemiş, kaynak kişiler Şahis-A, Şahis-B, Şahis-C, Şahis-Ç, Şahis-D, Şahis-E şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında konuyla ilgili tespitlerle

¹ Yusuf Arslan, "Sözlü Tarihin Ortaöğretim Öğrencileri Üzerindeki Yansımaları (Tunceli Merkez Örneği)", *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, S. 1/2 2013, s. 2.

bulunmak için bölgede yer alan dini mekânlar, mezarlar ve türbeler gibi yerlere de gidilerek çeşitli gözlemlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

1.Doğum

Eski Türklerin doğuma ilişkin düşüncelerinde doğumun ve ölümün tanrının iradesine bağlı olduğu inancı öne çıkmaktadır. Bu algıya göre doğum, tanrısal bir olaydı ve insanlarla herhangi bir ilişkisi veya bağlantısı bulunmuyordu. İnsanlar, doğum sürecinde yalnızca bir aracı görevi görerek, tanrının veya tanrıçanın emirlerini yerine getiren bir rol üstlenirdi.² Bu açılardan günümüzde varlığını koruyan doğumun ya da belki hamileliğin gerçekleşmesi için tanrıdan ve kutsal sayılan mekânlardan medet umma düşüncesi ile bu anlayış arasında bir bağlantı kurulabilir.

Doğum olayında en büyük rol sahibi kadın olarak algılandığı için kadının hamile kalma durumu gerçekleşmediğinde toplum ve ailesi tarafından suçlanmasına yol açtığı zamanlar olmuştur. Aile ve toplum baskısı altında çocuk sahibi olamayan kadınlar, bu baskıdan kendilerini soyutlamak umuduyla çeşitli yollar denemişlerdir. Bu yollardan bazıları dinsel ve mistik nitelikler taşıyarak, bazıları da geleneksel bitki ve yiyecek uygulamalarını içerir. Bu süreçte, kadınlar kendi inançlarına ve kültürel mirasa dayalı olarak ritüeller gerçekleştirirler.³ Bu ritüelleri Uygur Türkleri arasında görmek mümkündür. Uygurlarda çocuk sahibi olma arzusuyla yapılan mezar ziyaretlerine ve bununla ilişkili diğer uygulamalara rastlanmıştır. Mezara giderek dua edip gözyaşı dökme, mezarın etrafındaki ağaçların dallarına çaput bağlamak, mezarlıkta bulunan ağaçları kucaklama ve mezarın tepelik alanında yuvarlanma gibi gelenekler bu ritüeller arasında yer alır. Ayrıca, mezar üzerine buğday serpmeye ve mezar çevresinde mum yakma, yakındaki pınarlara bozuk para atma gibi uygulamalar da yaygındır.⁴

Türk boylarının genelinde olduğu gibi Kaşkay bölgesine özgü bebek sahibi olma uygulamalarından bazıları şunlardır: Hamile bir kadının ağzından çıkan bir şeker, bebek sahibi olamayan bir kadına verilir. Hamile kadının elbisesinden kesilen parçalar, bebek sahibi olmak isteyen kadının evinde saklanır ve eğer bebek sahibi olursa, o parçalardan yapılan bir giysi giydirmek için anlaşma yapılır. Doğum yapmış bir kadının kırkinci gününde yıkandığı su, bebek sahibi olmak isteyen kadının da yıkandığı su olarak kullanılır. “Dişi daş” adı verilen taşın alınan parçalar ezilerek toz haline getirilir ve çocuksuz kadına yutturulur.⁵ Tahtacılar arasında da çocuk sahibi olamayan kadınlar, dinî inançlarla ilgili uygulamalara başvurumaktadırlar. Muska kullanımı, kutsal kabul ettikleri mekanlara adak sunma ve ziyaret etme, kısır kadınların kurt postundan geçirilmesi gibi uygulamalar bu çabalar arasında yer almaktadır. Kısır kadınların ziyaret yerlerine çocuk sahibi olmak amacıyla gitmeleri, o yerlerde kutsal gücün ortaya çıkmasının kabul edildiğine dair bir inançla ilişkilidir. Bununla birlikte, ziyaret yerlerinde yatıra elbise bırakma, oradan elbise alıp giyme, çocuk için elbise ve yatacın üzerindeki örtüden bez parçası alma, o yerden alınan taşı kadının karnına sürme, delikli taş veya ağacın arasından geçme gibi ritüeller, kutsal ile temas etme ve onun yayılma niteliğiyle ilgili uygulamalardır.⁶ Kısır kadınlar, çocuk sahibi olmaları için Ayısıt'a dua ederler. Ayrıca, Ayısıt gelene kadar komşuların çocuklarına ve hayvan yavrularına şefkat gösterir, onları doyururlar. Ayısıt geldiğinde herkesin neşeli, güler yüzlü ve tok olması gerektiği inancı yaygındır.⁷

Eski Türkler, geçmişte nasıl çocuk sahibi olmak için bazı ritüeller gerçekleştiriyorsa, günümüzde de aynı şekilde uygulanan çeşitli ritüellerin yer aldığı görülmektedir. Araştırma sahası olan Kuzey Batı Ankara ve çevresinde çocuk sahibi olmak isteyen evli çiftlerin başvurdukları bazı uygulamalar Türk inanışlarının günümüze yansımalarına örnek teşkil etmektedir. Bu örneklerden birisini Ankara'nın Beypazarı ilçesinde bulunan kutsal olarak kabul edilen bir türbede görmek mümkündür. Bu türbe hakkında görüşme yapılan Şahıs-B şunları anlatmıştır;

“Türbeye girdiğimizde dua edip iki rekât namaz kılıyoruz, bizim türbemizin özelliği olarak çocuğu olmayan aileler gece kalır, adak adamı köylüye dağıtırlar. Olan çocuk erkekse Satı, kız ise Satılmış adı verilir, genellikle o bölgemizde Satı ve Satılmış adı yaygındır.”

Ankara'nın Beypazarı ilçesinde Şahıs-C'nin anlattığı bir başka uygulama ise kutsal olarak görülen ağaçlara çaput bağlama işlemidir. Bağlanan bu çaputların çoğu çocuk sahibi olmak, iyi bir eşle evlilik yapmak gibi dileklerin somutlaştırılmış biçimidir.

Aynı uygulamayı Ankara'nın Ayaş ilçesinden görüşme yapılan Şahıs-Ç de anlatmaktadır;

² İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*, Geçit Kitapevi, Ankara 1987, s. 133.

³ Adem Öger, “Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri”, *Turkish Studies Dergisi*, Ankara 2012, s. 1680.

⁴ Ülkü Ersüel, *Türk Kültüründe Şamanizm İzleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2009, s. 7.

⁵ Mehmet Karaaslan, Kaşkay, “Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler”, *Turkish Studies Dergisi*, Ankara 2012, s. 1438.

⁶ Ali Selçuk, “Tahtacıların Doğum ile İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, *TÜBAR*, C. 16, Ankara 2004, s. 173-174.

⁷ Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 7.

İLK TÜRKLERİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANÇLARININ GÜNÜMÜZ KUZNEY BATI ANKARADAKİ İZLERİ

“Türbe ziyaretinde orada yatan kişiyi ziyaret ederek ruhuna dualar okuruz. Ondan sonra ne dileğimiz varsa isteyen ev, isteyen hastasına şifa, çocuğu olmayan çocuk diler ve bu dilekler kişiye göre değişebilir.”

Eski Türk toplumlarında, İslamiyet öncesi dönemlerde doğum sürecini yöneten ve annelere yardımcı olan kişilere “doğumcu kadın” veya “doğumcu” denirdi. Bu kişiler, hamilelik, doğum ve doğum sonrası dönemde annelerin bakımını üstlenir, doğumun güvenli ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaya çalışırlardı. Bu doğumcu kadınlar, genellikle deneyimli kadınlar arasından seçilir ve doğum bilgisini nesilden nesile aktarırlardı. Eski Türk toplumlarında bu konuda özel bir statüleri ve bilgileri olan kişiler bulunurdu, ancak tam olarak “ebe” mesleğinin İslamiyet öncesindeki karşılığı olarak adlandırılmazlardı. Günümüz Anadolu’sunda ise ebeler, bazen anneler kadar önemli kabul edilir. Ebeler, halkın her kesimi tarafından saygı görür ve bir canlının dünyaya gelmesinde önemli bir rol oynarlardı. Ebeler, doğum yaptırdıkları her bir insana göre kutsanır ve birçok ebe mezarı türbeye dönüşmüştür. Halk sufizmde bu ebeler “bibiler” olarak bilinir.⁸ Doğumun kolay geçmesi için çaba harcayan ebelerin yanı sıra bazı ritüeller de yapılmaktadır. Bu ritüellerden birisi şu şekildedir: Kazak Türkleri arasında evdeki eşyaların üzerine bir bez serilir ve ateşe bir parça yağ atılır; bu inanç, doğumun kolay olması ve çocuğun kötü ruhlardan korunması amacıyla yapılmaktadır.⁹ Benzer şekilde saha araştırmasının yapıldığı bölgede de bu tür uygulamaların yer aldığına dair bilgiler elde edilmiştir. Ankara’nın Nallıhan ilçesinde bulunan Hoşbebe türbesi bunlardan birisidir. Yöre insanı türbeyi çocuk istemek amacıyla ziyaret etmektedir.

Uygur Türkleri, İslamiyet öncesi dönemde genellikle Türkçe isimleri tercih ederken, İslamiyet’in kabulüyle Arapça ve Farsça yeni isimlere yönelmiştir. Bu dönemde Allah’ın sıfatlarından isimler kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰ İslamiyet’in etkisiyle din adamlarının da ad koymada etkisi artmıştır. Anadolu’da genellikle eve davet edilen bir hoca, müftü veya saygın bir dini lider çocuğun kulağına ezan okur ve kulağına adını üç kez söyleyerek “hayırlı, uğurlu” bir yaşam diler. Toplanan kişiler için özel bir yemek hazırlanır ve bazı bölgelerde mevlit okutulur.¹¹ Yapılan bu uygulamanın amacı çocuğun isminin herkes tarafından duyulması olmalıdır.

Çocuğa isim vermek ile ilgili Ankara’nın Ayaş ilçesinde Şahıs-A şunları anlatmıştır:

“Çocuğa isim vermek bizim kültürümüzde önemli bir iştir. Bir çocuk doğduğunda yapılması gerek en önemli işlerden birisi çocuğa isim vermektir. Bu isim verirken tabi ki dini değerlere sahip bir isim olması bizim için önemlidir. Genellikle eskiden büyükerimizin babalarımızın isimleri verilirdi şimdi ise bizim kültürümüze ait değişik isimler de verilir hale geldi.”

İslamiyet’in kabulü ile dini isimlerin, Türkler arasında tercih edilmeye başlandığı görülmekte ve bu durum günümüzde de devam etmektedir.

2.Düğün

İlk Türklerde toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumunun sağlam temellere dayalı olarak oluşumu için evlenme ve evlilik önemli görülmüştür. Evlilik için ilk Türkler “evlenmek” ifadesini kullanmışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere iki bireyin evlenmesi yeni bir eve çıkma, yeni bir yuva kurma olarak algılanmıştır. Ancak evlilikte duygusal bağlar ve hisler de önemlidir. Bu nedenle eski Uygur şiirlerinde evliliğe “kavuşmak” denirdi.¹² Bu sebepten Türkler, savaşa düğüne gider gibi giderler.¹³ Savaşa giderken “düğüne gidiyorum” denmesinin sebebi, Türklerin düğünü kavuşmak olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Savaşlar, insanların ölüme en yakın hissettiği ve ölümün gerçekleşme ihtimalinin en yüksek olduğu yerlerdir ve ölüm, Tanrı’ya kavuşmaktır. Bu bağlamda, Türkler için savaşlar ve düğünler arasındaki benzerlik, ikisinin de kavuşmak olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır.

Türklerde kavuşma, yani kız alma ya da evlenme, kolay bir iş olarak görülmezdi. Göktürk yazıtlarında “kız” sözcüğünün başka bir anlamı da “pahalı” idi.¹⁴ Göktürk Kitabelerinde geçen bu ifade, kızlar için belli bir miktar ödeme yapıldığını göstermektedir. Ancak bu durum bir malın değeri olarak anlaşılmalıdır. Bu bedel, eski Türklerde evlenmenin önemli bir unsuru ve kız ailesine verilen “kalın” olarak bilinir.¹⁵ “Kalın”, Türk aile hukukunun temelini oluşturur. Tarihi kaynaklarda Türklerin kalın geleneğinden sıkça bahsedilir. Peki “Kalınsız evlenme” mümkün müydü? Bu konu hakkında çok az belge bulunmaktadır. Türkler, zengin veya fakir, çok veya az vererek, her zaman kendi yuvalarını korumuşlardır. “Kalınsız kız verme” terimi, ilk kez Göktürk Yazıtlarında geçmektedir. Ulu Yoz Türklerinde ise “kalınsız kız verme” daha çok bir “diyel” şeklinde kabul edilmiştir. Aynı şekilde, kısrılık veya baba evinden gelme bir hastalıkla engellenen erkeklerin yerine kız kardeşleri kalınsız

⁸ Kalafât, *age*, s. 52.

⁹ Yaşar Kalafât, Eski Türk İnançlarının Kars Yöresindeki İzleri, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 149–169, 1992, s. 78.

¹⁰ Adem Öger, Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri, *Turkish Studies Dergisi*, s. 1690.

¹¹ Sedat Veyis Örneç, *Türk Halk Bilimi, Bilgesu Yayınları*, Ankara 1995, s. 149.

¹² Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihî Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 253.

¹³ Ahmed Djevad, *Ahmed, Yabancılar Göre Eski Türkler*, Bedir Yayınevi, Ankara 1969, s. 176.

¹⁴ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, s. 180.

¹⁵ Abdulkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1980-81, s. 80.

olarak verilebiliyordu. Devlete ve topluluğa hizmet etmiş olan yiğitlerin kalın ve düğün masrafları ise han tarafından ödenirdi.¹⁶ Ayrıca ilk Türk devletlerinde kadının mülkiyet hakkının olduğu da görülmektedir. Bu durum o dönemin şartları göz önüne alındığında Türk toplumu içerisinde kadının önemli bir yerinin olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

Şahıs-Ç Ankara ve çevresinde eskiden görücü usulü evlilikler yapıldığını, günümüzde bu uygulamanın kalktığını, kız istemeye gelirken erkek tarafının çiçeğini çikolatasını alıp geldiğini, ondan sonra kızı istediğini, kahve ikram edildiğini ve damadın içtiği kahvenin tuzlu olduğunu, maddi durumu iyi olmayanların ise tuzlu çay içirildiğini anlatmıştır. Bunun amacı gelinin yaptığı kahve nasıl olursa olsun elinden her şeyi içeceğini, damadın geline duyduğu güveni ve önemi göstermektedir. Bu durumun benzeri eski Türklerde “tuz ve ekmek” hakkıdır. İki insan aynı sofradan tuz ve ekmek yer ise bu aralarında sarsılmayacak bir dostluğun yemini olarak bilinir.¹⁷ Gelinin, damada tuzlu bir içecek içirmesi, gelin ve damat arasında sarsılmaz bir dostluğun nişanesi olarak yorumlanabilir.

Ankara'nın Ayaş ilçesinden Şahıs-Ç şunları anlatmıştır;

"Kızı verdikten sonra bir söz yüzüğü takılır, dualar edilir, damat ile gelin büyüklerin elini öper. Eskiden kız tarafı istemeye gelen damat tarafına halı hediye ederlermiş, şimdi bu âdetler kalmadı, artık eskiden yapılmış bu âdetler. Ondan sonra nişan gününe karar verilir, nişan gününe yakın kız çarşıya çıkarılır, nişan alışverişi yapılır. Erkek tarafına da alınır nişan alışverişi, sonra bohçalar hazırlanır, kız tarafı erkek tarafına, erkek tarafı kız tarafına eskiden köy yerinde buna "tabak" denilirdi, erkek tarafı kız tarafına kuruyemiş, tatlı, böyle hediyelerde götürülürmüş. Toplanılıp hem eğlence yapılmış, yiyecekler de yenilirmiş. Günümüzde bohça olayı kalmadı, daha sonra düğün için kızın gelinliği, damadın damatlığı alınır. Daha sonra kızın çeyizi götürülür, kızın hazırladığı çeyizi almaya oğlan tarafından gelinir. Çeyizin bulunduğu odanın kapısı kapatılır, âdettendir. Bahşiş gibi bir şey almak için sonra çeyiz verilir."

Yapılan saha çalışmasından da anlaşılacağı üzere kadının çeyiz hazırlama uygulamasının olduğu, kadının ve ailesinin evleneceği erkeği seçme hakkının devam ettiği görülmektedir. Bu durum Türklerin kadınlara verdiği önemin fazla olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kadına bu kadar değer verilmesi, kadın için yapılan uygulama ve ritüelleri artırmıştır. Bunlardan birisi de “Gelin alma” geleneğidir. Dede Korkut'ta “Oğlu olan evlenmiş, kızı olan göçürmüş”¹⁸ şeklinde ifade edildiği gibi, kızın bir göç gibi evden ayrılması olarak kabul edilmiştir. “Anadolu'da gelin, evden çıkmadan önce annesinin diktiği bir “analık” geçişini giyer. Ardından gelin başı yapılır ve gelin elbisesi giydirilirdi. “Gelin başı”, hem Anadolu'da hem de Orta Asya'da, “kızlığın sona erip kadınlığın başladığını” simgeleyen bir semboldü. Gelin ayrılırken, baba ocağına ve ateşine saygı gösterirdi. Yedi atadan; Müslüman Türkler'de ise yedi evliyadan izin isteyip dua ederdi.”¹⁹ Ankara'nın Beypazarı ilçesinde de gelin alma geleneğinde benzer bir uygulama karşımıza çıkmaktadır. Beypazarı'nda gelin almaya ve sonrasında süreci konulara Şahıs-B de değinmiştir.

Eski Türkler gelini baba evinden aldıktan sonra gelin ve damadın yeni bir ev kurmasını kutlamak amacıyla düğünler düzenlerdi. Düğünün obasında yapılması, kız evinin hakkıydı. İlk Türklerde kız evinde başlayan düğün, erkek evinde son bulurdu. “Toy veya düğün bayrağı” Türkler arasında ilk dönemlerde de yaygın bir gelenektir. Düğün olacak eve bu bayrak asılırdı. Türkler için düğün, bir toy niteliğindedir. Bu nedenle buna “kelin toyu” ve “gelin toyu” demişlerdir. Dede Korkut'ta nişan toyuna “küçük düğün”, evlenme toyuna ise “ulu düğün” denildiği görülür. Ayrıca büyük düğün “ağır düğün” olarak adlandırılırdı.²⁰

Eski Türk toplulukları, hayatlarının çeşitli aşamalarında avlanma, kurban sunma ve adak adama gibi ritüelleri sıkça uygulamışlardır. Bu ritüeller, çeşitli düğünler, bayramlar ve diğer toplumsal etkinliklerle ilişkilendirilmiştir. Kurban sunma ritüeli, eski Türk toplulukları arasında yaygın bir uygulamaydı. Düğünler, doğumlar, cenazeler ve önemli toplumsal olaylar gibi durumlar için genellikle hayvanlar kurban edilirdi. Kurban sunma, genellikle tanrılara saygı gösterme ve onlardan koruma ve bereket talep etme amaçlı yapılırdı. Adak adama ise, Türk topluluklarının özellikle zor zamanlarda uyguladığı bir diğer ritüeldi. İnsanlar, belirli bir dilek ya da isteklerinin gerçekleşmesi için tanrılara adakta bulunurlardı. Bu adaklar genellikle hayvan kurbanları, değerli eşyalar veya belirli ritüel nesnelere şeklinde olabilirdi.²¹

Eski Türklerin kurban sunma ritüeline benzer bir ritüel Ankara'nın Ayaş ilçesinden Şahıs-B tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

¹⁶ Ögel, *age*, s. 262.

¹⁷ Mehmet Samsakçı, “Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2007, s. 191.

¹⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971, s. 62.

¹⁹ Ögel, *age*, s. 267.

²⁰ Ergin, *age*, s. 73.

²¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 167.

İLK TÜRKLERİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANÇLARININ GÜNÜMÜZ KUZEY BATI ANKARADAKİ İZLERİ

“Nişan esnasında Kurban Bayramı denk gelirse, kurbanlık adını verdiğimiz bir âdetimiz vardır. Erkek tarafından kız tarafına bir kurban gönderilir. Genellikle yanında hediyeler ile damat arkadaşları ile kurbanlık götürür.”

Günümüzde eski Türklerin inançlarının devam ettiği bir başka ritüel ise düğün saçısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ritüel şu şekilde gerçekleşir;

“Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde müşterek olan Şamanizm unsuru, gelinin geldiği gün başına saçı saçmaktır. Bu saçı, topluluğun o dönemde en önemli ürününden oluşurdu. Avcılık döneminde avın kanı, yağı ve eti; çobanlık döneminde süt, kımız ve hayvanların yağı; çiftçilik döneminde ise darı, buğday ve çeşitli meyveler saçı olarak kullanılırdı.”²² “Düğün saçısı” gelin için bereket ve zenginlik simgesi olarak kabul edilirdi. Düğünde gelinin başından bozuk para saçılırdı. Gelin saçısında genellikle buğday veya pirinç gibi bereket simgeleri kullanılırdı. Gelinin bereketi için başka uygulamalar da yapılırdı. Geleneğe göre, gelin saçısının içine tatlılar, meyveler ve benzeri çeşitli şeyler de konurdu.²³

Eski Türk kültüründe ateşin önemi büyüktü. Ateş, Türkler için bir kült halini almış ve inanç sistemi içinde önemli bir yer tutmuştu. Bu önemli sembol, düğünlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktaydı. Evlenen kız, baba ocağından kül alır ve kendi ocağına koyardı. Gelin ve damat düğünün sonunda yeni evlerine girer ve gelin tarafından ateş yakılırdı. İlk ateşlerini çakmak taşıyla yakarlardı. Gelin ve damat düğün boyunca ateşin yanında bulunur, selam verir, dua eder ve ateşe taze yağ veya içecek sunulurdu. Ayrıca, gelin tarafından evdeki ateş eski mirası içinde taşınır ve ev aydınlatılırdı. Kadınlar her sabah ateşi ateş dalıyla tutuşturduktan sonra bütün odaları tütsülerdi.²⁴ Kırgızlarda da düğün töreninde ateş ve ocak önemli bir unsurdur. Manas Destanı'nda gelinin kayınbabasının evine girdiği anlatılırken ateşe yaklaşarak selam verdiği vurgulanır.²⁵ "Ocak," Türklerde ev ve yuvanın tek sembolüdür. Evliliklerde "sönmez bir ateş yakma" ve "evi aydınlatan bir ateş" gibi semboller kullanılırdı. Ateş aynı zamanda gelinlere gelecekte haber vermek için kullanılmıştır. Asya Türklerinin çoğu ateşe bakarak fal açarlar. Manas Destanı'nda, Çakıp Han'ın ateşe bakarak gelinlerinin kaderini söylediği anlatılır.²⁶

Günümüzde de Türk gelenek ve göreneklerinde ateşin önemi hâlâ korunmaktadır. Örneğin, Ankara'nın Ayaş ilçesinde Şahıs-Ç şunları anlatmıştır;

“Köyde damadın kınası yapıldığında, yemekler hazırlanır ve kına tepsisi süslü bir şekilde hazırlanır. Gençler meşalelerle birlikte kına tepsisi ile damadı davul zurna eşliğinde alıp köy meydanına giderler. Orada "sinsin" adı verilen özel bir oyun oynanır. Bu oyunda varil üzerine bir ateş yakılır ve davul zurna eşliğinde çalınan bir müziğe uygun hareketlerle dans edilir. Ateşin etrafında dönen kişiye başka bir kişi omuz vurur ve oyuna devam eder.”

Bu gelenek, Türklerin geçmişte ateşe verdiği önemi ve sembolik değeri günümüzde de yaşattığını göstermektedir. Ateşin eski Türkler arasında sahip olduğu kültürel ve dinî değerlerin günümüzde de gelenek ve göreneklerimizde yer aldığı bugün Anadolu'nun birçok yerinde gerçekleşen düğünlerde de görülmektedir. Ateş, Türk kültüründe taşıdığı anlamla hâlâ toplumsal etkinliklerde ve ritüellerde yerini korumaktadır.

Düğünlerde al renk, önemli ve benimsenen bir renktir.²⁷ Sık sık bu renk karşımıza çıkmaktadır. Ankara ve çevresinde gelinin beline gayret kuşağı bağlanır. Bu kuşak, bekareti ve gayreti temsil ettiği için “gayret kuşağı” olarak adlandırılmaktadır. Kuzey Batı Ankara'da Şahıs-Ç şunları anlatmıştır;

“Kızın evinden çıkacağı zaman beline kırmızı kuşak bağlanır. Eğer kızın erkek kardeşi varsa, erkek kardeşi bağlıyor; eğer erkek kardeşi yoksa, dayısı veya amcası gibi yakınları dua ederek bağlıyor. Geline beline bağlanan kurdele üç defa tekrar bağlanır ve gelin çıkacağı zaman kapı tutulup bahşiş alınır. Erkek tarafı gelini alıp götürür ve ardından düğün yapılır.”

Çinlilerin “Hsien-pi” dediği ve muhtemelen kısmen Türk olan boylarda evlenme çağındaki gençlerin saçları tıraş edilirdi. Kök-Türklerde ise, aşağı sınıfların saçlarını tıraş etmesi yaygındı. Aynı âdet, Kök-Türk döneminde (630'lu yıllar) Batı Türkistan'da, Suyâb şehri halkıyla ilişkilendirilir. Uygur çocuk resimlerinde de benzer bir uygulama gözlemlenir.²⁸ Konargöçer Türklerde süte, kımız ve yağa; çiftçi Türklerde buğdaya, darıya ve şaraba; tüccarlarda ise paraya büyük önem verilirdi. “Darısı başımıza” temennisinin hayırlı haberler verilirken kullanılması da bu eski geleneğe dayanmaktadır. Bazı Türk boylarında ve Müslüman Türklerde evlenme

²² İnan, *age*, s. 167.

²³ Kalafat, *age*, s. 116.

²⁴ Arpacı, *age*, s. 134.

²⁵ İnan, *age*, s. 71.

²⁶ Ersüel, *agt*, s. 59.

²⁷ Kalafat, *age*, s. 105.

²⁸ Esin, *age*, s. 54.

sırasında da saç kesme geleneği devam etmektedir.²⁹ Ankara'nın Ayaş ilçesinde Şahıs-D buna benzer bir ritüel olarak şunları anlatmıştır;

“Erkekler ikindi saatinde köyün gençleri toplanır, saz çalınır ve damat tıraş olur. Daha sonra meydanda eğlence yapılır; akşam namazından sonra tekrar düğün yerine gelinir ve gece yarısına kadar eğlence sürer. Damat'a kına yakılır. Kuruyemiş, lokum ve meyve dağıtılır.”

3.Ölüm

Ölüm, insanoğlunun en evrenseli ve kaçınılmazıdır. Türkler ölümü doğal bir süreç olarak kabul ederken, ona anlam katmak ve yaşamdan ayrılan sevdiklerine saygı göstermek adına zengin bir geleneğe sahiptirler.³⁰ Türkler, ölümün tanrının iradesine bağlı olduğunu düşünürler ve Tanrı buyruğuyla ölümün gerçekleşeceğine inanırlar. Ölüm olgusu insanlık tarihî boyunca tek bir soruyu akıllara getirmiştir, bu soru ölümden sonra hayat olup olmadığıdır. Türkler ölümden sonra hayatın var olduğuna ve yaşam sırasında yaptıklarının cezasını çekeceklerine inanmışlardır. Diğer dünyada yaşamlarının devam edeceğini düşünen Türkler ölümlerini değerli eşyalarıyla birlikte gömerlerdi.³¹ Bu durum, Türklerin ölümden sonra ikinci bir hayatın var olduğuna inandıklarını göstermektedir. Ölümün kelime olarak Göktürkler³² arasında “uçma barmak” veya “uçarak gitme” şeklinde ifade edildiği belirtilir. Onlar, ruhunun yükselip gökyüzüne gittiğine inanırlardı ve aynı zamanda Tanrı'nın takdirine de inanırlardı. Bu inanış, “kerçek boldu” veya “gerektiği oldu” ifadeleriyle dile getirilirdi. Jean-Paul Roux da bu terimin “ölümün karşılığında sıkça kullanıldığını”³³ dile getirmiştir. Eski Türk toplulukları, can ve ruh kavramını genellikle “tın” kelimesiyle ifade etmiştir. Bu kelime, nefes anlamına gelmektedir ve Doğu Türk toplulukları arasında hâlâ nefes ve can anlamında kullanılmaktadır. Ancak Batı Türk topluluklarında ise bu kelime sadece “dinlenmek” anlamında kullanılmaktadır.³⁴ Çağdaş Şamanist Türk boylarından Yakutlar, ruh ve can kavramını “tın”, “kut” ve “sür” kelimeleriyle ifade ederler. “Tın” kelimesi aynı zamanda esinti ve rüzgâr anlamlarına da gelir. Bazı açıklamalara göre “kut”, toprak, rüzgâr ve “ana-kut” olarak adlandırılan üç unsurdan oluşur. “Tın” vücuttan ayrıldığında ölüm gerçekleşir.³⁵ Kaşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it Türk'te “Tın” kelimesinin ruh, nefes anlamlarıyla kullanıldığını ifade etmiştir. “Tını kesildi” ifadesinin soluğu kesildi, ruhu çıktı anlamlarına geldiğine dikkat çekmiştir.³⁶

Ölüm gerçekleştikten sonra ölünün mezarının nasıl olacağı konusu da önem arz etmektedir. Toplumlarda mezarlar farklı biçimlerde oluşturulmuştur. Mezar ve mezarlık için birçok tanım mevcuttur. Bu tanımlardan birisi ölünün gömülü olarak bulunduğu yerdir. İslamiyet öncesi Türk topluluklarında ölü gömme, doğrudan toprağa gömme veya kurgan içine gömme gibi uygulamalar da görülür.³⁷ Türk mezarları, yüzyıllardır Türk kültürünün önemli bir parçası olmuştur. Bu mezarlar, sadece ölümlerin son istirahatgâhı değil, aynı zamanda Türk toplumunun ölümlerle olan ilişkisini, kültürel mirasını ve estetik anlayışını yansıtan önemli birer yapıttır. Türk mezarları, zengin semboller ve detaylarla bezenmiş, tarih boyunca farklı dönemlere ve bölgelere özgü farklı tarzlarda inşa edilmiştir.

Türklerin kendilerine has mezarlarını Türk türbelerinde görmek mümkündür. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda İslam öncesi ve sonrası dönemlere ait önemli şahsiyetlerin mezarlarının bulunduğu bilinmektedir. Bu mezarlar çeşitli nitelikleri sebebiyle Türkler tarafından ziyaret alanları olmuşlardır. Bu durum büyük bir saygının ve ziyaretler çerçevesinde oluşan kültürel değerlerin kökeninde eski Türk inançları ve İslamiyet'in kaynaşmasının izlerini taşımaktadır.³⁸ Kültürümüzde gerek hayattayken gerekse öldükten sonra keramet gösterdiğine inanılan ve haklarında menkıbeler üretilen insanların yattıkları, kutsallık atfedilen mezarlara türbe adı verilmektedir.³⁹ Kuzey Batı Ankara bölgesinde türbe olarak isimlendirilen yirmi altı mezar bulunmaktadır. Bu türbelerde eski Türk inançlarının izlerini görmek de mümkündür. Örneğin Çamlıdere de bulunan İncik Sultan ve Fakran Ana türbelerinde geyik boynuzları bulunmaktadır. Bu durum eski Türk mezarlarında bulunan geyik oymalarını akıllara getirmektedir.

Türk kültüründe ölüm, sadece bir ayrılık noktası değil aynı zamanda sevdiklerimize duyduğumuz saygının ve değerinin bir ifadesidir. Türkler, ölen bireyleri anma ve onlara saygı gösterme konusunda derin bir geleneğe

²⁹ Saadetin Gömeç, Eski Türk İnanıcı Üzerine Bir Özet, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, Ankara 1985, s. 83.

³⁰ Ersüel, *agt*, s. 33.

³¹ Gömeç, *agm*, s. 100.

³² Ögel, *age*, s. 758.

³³ Pervin Ergun, Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler, *Milli Folklor Dergisi*, C. 13, İstanbul 2013, s. 135.

³⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 47.

³⁵ İnan, *age*, s. 176.

³⁶ Mahmud Kaşgarlı, *Divanü Lûgat-it Türk*, çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, Ankara 1985, s. 339.

³⁷ Sayın Şenay Alsan, “Türk Kültüründe Ölüm Olgusu ve Ölüm Sonrası Ritüelleri”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 15, 2012, s. 185.

³⁸ Ali Yaman, “Türk Dünyasında Ziyaret Kültürünün Ortak Bazı Unsurları Hakkında”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, s.29.

³⁹ Abdullah Özbolat, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2014, s. 128.

İLK TÜRKLERİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANÇLARININ GÜNÜMÜZ KUZEY BATI ANKARADAKİ İZLERİ

sahiptir. Ölülerine olan saygılarını farklı ritüellerle ifade ederken, aynı zamanda onların hatıralarını canlı tutmaya özen gösterirler. Türkler vefat eden yakınlarını uğurlamak amacıyla “yuğ” adı verilen törenler düzenlenirdi. Yuğa, yuğcular, ağıtçılar ve halk katılırdı. Yuğcular ve ağıtçılar kendilerini yaralayarak yüzlerini ve bedenlerini kan içinde bırakırlardı. Bilge Han'ın yuğ törenine Çin, Kırgız, Otuz Tatar, Dokuz Tatar, Türkeş ve diğer uluslardan yuğcular katılmıştı. Bu uluslar, dost hakanlardan birini yas bayramının başkanı seçerek yuğ töreninin yönetimini ona verirdi. Cenazelerin gömülmesi sırasında tabut, ölen kişinin toplumsal konumuna ve servetine bağlı olarak altın, gümüş, mücevherlerle süslenirdi. Cenaze mezara götürülürken, hizmetçiler ve cariyeler efendilerinin hizmetine devam ederlerdi. Cenaze götürülürken birçok yiğit genç de tabutun yanında bulunurlardı. Ay görünür görünmez, cilasunlar savaş manevralarına başlarlar. Ay batıncaya kadar bu manevraları sürdürürlerdi. Hunlar'da mezar yükseltme geleneği yoktu. Kül Tigin'in ölümünden sonra, Çin imparatoru Göktürklerle bağlı olan Çin uyruğuna dahil altı sanatçıyı görevlendirerek ölünün başından geçen olayları yazdırmak ve heykelini dikmek için bir sütun yaptırmıştı. Bilge Han'ın ölümünden sonra da başsağlığı için memur gönderdiği gibi bark yapılmasını ve dikilecek mengütaşın (bengütaş) üzerine yazı yazılmasını buyurmuştu.⁴⁰ Ölen hükümdarlar veya kahramanlar için mezarlarının başına hayatta iken savaşıp öldürdükleri kişilerin sayısı kadar balbal dikilirdi.⁴¹

İbn Fadlan Oğuzların defin törenlerini şu şekilde anlatmıştır:

"Bir Oğuz hasta olduğunda, uzak bir yerde çadır kurulur ve hasta oraya yerleştirilir. Köleler ve cariyeler bakımını üstlenir; hasta yanına hiç kimse yaklaşmaz ve iyileşene veya ölene kadar orada kalır. Eğer hasta ölürse, büyük bir çukur kazılır ve üzerine giysiler giydirilerek ellerine yay ve kadeh verilerek oturtulur. Çukurun üzeri kubbe gibi yapılarak at kurban edilir ve mezara gömülür. Hayattayken öldürdüğü kişi sayısı kadar ağaçtan suret yontularak mezara konulurdu. Bu kişilerin inanışa göre cennette kendilerine hizmet edeceği düşünülürdü".⁴²

Hunlar mezarlık alanlarında ağaçlar dikme veya matem elbiseleri giyme gibi uygulamalara sahip değillerdi. Defin törenlerinde ölü ile öldürülenlerin sayısı yüz veya hatta yüzden fazla olabilirdi.⁴³ Hun boylarının cenaze törenlerinde mezar etrafında at yarışı gibi ritüellerin ve ağaçlara ibadet gibi geleneklerin olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Kuzey Batı Ankara bölgesinde mezarlıklar incelediğinde ise mezarlıkların ağaçlık alanlara yapıldığı ya da mezar çevresine ağaçlar dikilip bu ağaçların zaman içerisinde mezarlığı ağaçlık bir alana döndürdüğü gözlenmiştir.

Eski Türk inancında demir kötü ruhlardan insanları korumak amacıyla kullanılmıştır. Bu sebeple ölen kişi öteki dünyaya geçerken kötü ruhlar ile karşılaşmaması için üzerine demir kılıç ya da bıçak konulmuştur. Günümüz Ankara'sında bu geleneğin ölü şişmesin diye yapıldığı düşüncesi hakimdir. Eski Türklerin ölü üzerine bıçak koyma geleneği kuşkusuz Ankara halkı tarafından devam ettirilmiştir. Bu uygulamaya yalnız Ankara'da değil Anadolu'nun birçok yöresinde de rastlamak mümkündür.

Ankara'nın Güdül ilçesinde defin işlemleri hakkında Şahıs-Ç nin anlattıkları şu şekildedir;

"Evd e ölmüşse çenesi bağlanır. Gözleri açık ise gözleri kapatılır. Üzerine bir çarşaf örtülür. Üzerine şişmemesi için metal bir şey konur; bu bıçak veya makas olabilir. Daha sonra yıkanılır, kefenlenir ve tabuta konularak musalla taşına yerleştirilir. Hoca, bir cemaat oluşturarak cenaze namazını kılar. Önceki dönemlerde sadece erkekler cenazeyi kılardı, ancak günümüzde bayanlar da arka saflarda cenaze namazına katılabiliyor. Bazı köylerde ise hâlâ bayanlar cenaze namazına katılmamaktadır. "

Eski Türkler arasında cenaze törenleri sonrasında yemek verildiği gözlemlenmektedir. Buna “ölü aşı” denilmektedir. Göktürklerin devlet cenaze törenlerinde olduğu gibi, ölü aşı törenleri için de çeşitli ülkelerden temsilcilerin katıldığı gözlemlenir. Bu temsilciler, farklı dinlerden ve kavimlerden olabilmektedir. Bu bağlamda, Gök Türkler, özgün bir şekilde farklı ulusların temsilcilerini ölü aşı törenlerine davet etmekteydi.⁴⁵ Gök Türklerin hakanları ve büyük kahramanlarının aş-yoğ törenine imparatorluğun her köşesinden uluslar katıldı. Orhun Yazıtlarında, Kuzey ülkelerinden Kıtaylar, Tatabiler, güneyden Tibetliler, batıdan Soğdlar, Farslar, Buharalılar, Türgişler ve doğudan Çinliler, bu yoğ-aş törenine katılmışlardır.⁴⁶ Bu tören genellikle yaz aylarında düzenlenir ve ölünün birinci yıl dönümüne denk gelir. Kül Tigin ve Bilge Kağan'ın aş törenleri de yaz aylarında gerçekleşmiştir. İbn Fadlan'ın kaydettiğine göre, Oğuzlar, “ölü aşı” için yüz ila iki yüz at keserlerdi. Bu da Oğuzların aş törenine çok kalabalık bir topluluk katıldığını göstermektedir.⁴⁷ Cenaze töreninden sonra düzenlenen cenaze yemeği geleneği pek çok medeniyette görülmektedir. Orhun Yazıtlarında ve Kaşgarlı Mahmut'un İbn Fadlan'a atıfta bulunduğu gibi, büyük toplulukların cenaze töreninde bir araya geldiği ve

⁴⁰ Ziya Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, İnkılap Kitapevi, Ankara 1991, s. 79.

⁴¹ Gömeç, agm, s.89.

⁴² İbn Faldan, *İbn Faldan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 23.

⁴³ İnan, *age*, s.179.

⁴⁴ Esin, *age*, s. 58.

⁴⁵ Ögel, *age*, s. 770.

⁴⁶ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2008, s. 9.

⁴⁷ Fadlan, *age*, s. 24.

cenazeye katılanların büyük bir ziyafet düzenlendiği bilinmektedir. Bu yemek dinî bir nitelik taşır ve ölen kişinin onuruna düzenlenir.⁴⁸

Eski Türklerde olduğu gibi günümüzde de yemek dağıtımı uygulaması devam etmiştir. Şahıs-Ç bu konu hakkında bize şunları aktarmıştır;

“Cenaze gömüldükten sonra yemek verilir. Cenazeye katılan kişilere sonra cenaze sahibinin evine gidilerek Kur'anlar okunur; taziye bulunur. Yedi gün geçtikten sonra tekrar yemek dağıtılır, helvalar kavrulur. Bundan kırkı geçtikten sonra yemek verilir, senesi geçince de aynısı olur.”

Ankara'nın Çamlıdere ilçesinde Şahıs-E cenaze için yapılan uygulamaları şu şekilde anlatmıştır:

“Cenaze vefat ettikten sonra yapılan benim çocukluğumda uyulan gelenekler şunlardı. Cenaze evine yemek götürülürdü. Çünkü onlar acılı insanlar. Cenazenin işte mezarın kazılması. Cenaze defin işleriyle ilgili herkes gücü ölçüsünde katkı sunardı. Bir de dikkat edilen bir şey daha; epeyce bir süre cenaze olduğu için köyden bir cenaze çıktığı için yüksek sesle müzik dinlenilmezdi. Evin dışına taşacak şekilde radyo vardı o zaman, evin dışına taşacak şekilde ses müzik yayını özellikle yapılmazdı. Eğlence yapılmazdı. Bir düğün olacaksa o sırada ertelenir. Yani cenazenin olduğu güne önceden planlanmış düğün varsa bir hafta filan bir zaman öteye ertelenirdi. Tabii taziyeler de bulunma olayı vardı cenaze evine. En az 5-10 gün yalnız bırakılmazlardı. Gidilir, o evde oturulur; o insanlara nasihatler verilir. Rahatlamaları için birtakım sohbetler yapılırdı.”

Ankara'nın Ayaş ilçesinde cenaze sonrasında Şahıs-A'nın anlattığı uygulamalar şu şekildedir;

“Defin sonrasında cenaze sahipleri yan yana durarak taziyeleri kabul eder. Cenazeye katılan insanlar sırasıyla baş sağlığı dilerler. Daha sonra köyde bunun için kurulmuş olan dernek bulunmaktadır. Bu derneğin cenazeye gelenlere cenaze sahipleri adına ikramları olur. Defin işleminden sonra evlerinde ya da taziye çadırında taziyeleri kabul ederler; bu yaklaşık bir hafta kadar sürer. Türkler arasında yaygın olarak kullanılan “başımız sağ olsun” kelimesinin eski Türklerden günümüze zaman içinde değişim göstererek ulaştığını göstermektedir.”

Türkler ölümün ne kadar bir son olmadığı, yeni bir başlangıç olduğunu düşünseler de yakınlarını kaybettiklerinde her toplum gibi olduğu gibi üzüntü içerisinde olurlardı. Çünkü yakınları ile tekrar buluşmalarının zaman alınacağına inanırlardı. Bu sebepten ötürü ölüm sonrasında yas tutma dönemi gerçekleşir. Bu dönem sırasında birçok dünyevi işten insanlar kendilerini soyutlarlar; buna yemek yapmak, eğlence tertip etmek ya da eğlencelere katılmak da dahildir. Genel olarak Türk toplumu bu yas süresine kırk gün vermektedir. Günümüze yansıyan Eski Türk inançlarının başında da ölü evine yemek getirmek, ölü evini yalnız bırakmamak, duygusal çöküntü sırasında yanında olmak, ölü evine saygı duymak gibi birçok ritüel devamlılığını korumuştur. Kuzey Batı Ankara'da görülen bu uygulamanın benzerleri Dunganlarda da görülmektedir. Dunganlarda dört gün boyunca ölü evinde yemek pişirilmez ve herhangi bir iş yapılmaz. Yakınlar, yemekleri dışarıdan getirip ölü evine götürür. Batı Türklüğünde ise bu süre üç gündür ve “üç gün ocak yakılmaz” denir. “Ölü aşıkara aş” ve “yas tutma/aza kütü” uygulamaları Kırgızlarda da bulunmaktadır. Anadolu'da ölü aşısına ise “ölü ekmeği”, “ölü hayrı”, “azma kürek hakkı”, “ölü lokması” gibi farklı adlar verilmektedir.⁴⁹

SONUÇ

Kültür, toplulukların tarihe gelecek arasında bir bağlantı işlevi görür. Topluma özgü geleneksel kültür ürünleri, bu topluluğun fiziksel ve ruhsal öğelerine dayalı olarak meydana gelir ve büyür. Her topluluğun sosyal yapıları birbirinden ayrıştığından, her birinin kendine has bir geleneksel kültürü vardır. Sosyal yapı, geleneksel kültürün evriminde, büyümesinde ve şekillenmesinde kritik bir rol oynar. Bu düzen, topluluğu oluşturan bireylerin karşılıklı etkileşimlerini, ritüellerini, edebi eserlerini, yani genel olarak kültürlerini etkiler. Tarihsel süreçte şekillenen ve süre gelen bu kültürel yapı hayatın hemen hemen her aşamasını şekillendirir. İnsan hayatının en önemli dönemleri de geçiş dönemi olarak ifade edilmiş; doğum, evlilik ve ölüm de bu dönemin en öne çıkan üç unsuru olmuştur. Bu önemli geçiş dönemleri etrafında, birçok gelenek ve inanç meydana gelmiş ve toplum içinde belirgin bir konuma sahip olmuştur. Kuzey Batı Ankara sahasında yapılan çalışmada da Ankara'nın sınırları içinde bulunan Nallıhan, Beybazarı, Güdül, Ayaş ve Çamlıdere bölgelerinde yaşayan insanların doğum, evlenme ve ölüme ilgili inançları incelenmiş ve gözlemlenmiştir. Ele alınan bölgede geçiş dönemlerine dair bu inançların eski Türklerle karşılaştırılması yapılmış ve benzer birçok yönün olduğu görülmüştür. Bu açıdan Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra da İslamiyet öncesi birçok ritüeli sürdürdükleri, İslam inancı ile harmanlayarak günümüze kadar yaşattıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca, geçiş dönemi inançlarının sadece bir tören olarak değil, aynı zamanda Türk kültürüyle ilgili birçok unsuru da barındırdığı anlaşılmıştır. İnsan yaşamının son derece kritik dönemleri olan geçiş aşamaları, geniş bir bölgede ve diğer Türk kabilelerinde beşikten mezara dek sürekli bir öneme sahip olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Geçiş dönemlerine dair inançlar

⁴⁸ Alsan, agm, s. 188.

⁴⁹ Kalafat, age, s. 122.

İLK TÜRKLERİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANÇLARININ GÜNÜMÜZ KUZEY BATI ANKARADAKİ İZLERİ

sergilenirken, hazırlanan yemekler ve sunulan ikramlar, Türklerin yaşamı hakkında birçok bilgiyi de içermektedir. Hayatın geçiş dönemlerine dair ilk Türklerin sahip oldukları inanç ve uygulamaların yapılan sözlü tarih çalışması ile gerçekleştirilen görüşmeler ve yapılan gözlemler ile Ankara'nın kuzey batı bölgesinde halen izlerinin varlığına rastlanmıştır. Doğum, evlilik ve ölümle ilgili birçok uygulamanın ve inancın İslamiyet öncesi Türkler döneminde de var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buda uzun bir tarihsel sürece sahip olan Türklerin kültürel birçok özelliğini günümüzde hala sürdürdüğünün bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

ALSAN, Sayın Şenay, "Türk Kültüründe Ölüm Olgusu ve Ölüm Sonrası Ritüelleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 15, 2012, ss. 179-196.

ARPACI YÜCEKAL, Günnur, *Gök-Tanrı İnanıcının Bilinmeyenleri*, Çatı Kitapevi, Ankara 2012.

ARSLAN, Yusuf, "Sözlü Tarih'in Ortaöğretim Öğrencileri Üzerindeki Yansımaları (Tunceli Merkez Örneği)." *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, S. 1/2, 2013, ss. 1-29.

BAŞÇETİNCİLİK, Ayşe, Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm. *Kuvayı Milliye Şenlikleri Düünden Bugüne Karaisalı* 29-30 Mart 2001, ss. 2-18.

DJEVAD, Ahmed, *Yabancılar Göre Eski Türkler*, Bedir Yayınevi, Ankara 1969.

DONUK, Abdulkadir, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1980-81, ss. 147-16.

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971.

ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2008.

ERGUN, Pervin, Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler, *Milli Folklor Dergisi*, C. 13, İstanbul 2013.

ERSÜEL, Ülkü, *Türk Kültüründe Şamanizm İzleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.

ESİN, Emel, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihî ve İslam'a Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.

EYÜBOĞLU, İsmet, Zeki, *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*, Geçit Kitabevi, İstanbul 1987.

FADLAN İbn, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

GÖKALP, Ziya, *Türk Uygarlığı Tarihi*, İnkılâp Kitapevi, Ankara 1991.

GÖMEÇ, Saadettin, "Eski Türk İnanıcı Üzerine Bir Özet", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, Ankara 1985, ss. 79-104.

İNAN, Abdulkadir, *Eski Türk Dinî Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Eski Türk Dinî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

KALAFAT, Yaşar, *Altaylardan Anadolu'ya İnanç Göçü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.

KALAFAT, Yaşar, "Eski Türk İnançlarının Kars Yöresindeki İzleri." *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992, ss. 149-169.

KARAASLAN, Mehmet, Kaşkay, "Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler", *Turkish Studies Dergisi*, Ankara 2012, ss. 1435-1448.

KAŞGARLI, Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, Ankara 1985.

KÖYMEN, Mehmet. Altay, *Alparslan Zamanı Türk Toplum Hayatı*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi Dördüncü Sayısından Ayrı Basım, Güven Matbaası, Ankara 1973.

ÖGEL, Bahaeddin, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, TTK Basımevi, Ankara 2003.

ÖGEL, Bahaeddin, *Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

ÖGER, Adem, “Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri”, *Turkish Studies Dergisi*, Ankara 2012, ss. 1679-1694.

ÖRNEK, Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, BilgeSu Yayınları, Ankara 1995.

ÖZBOLAT, Abdullah, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (70), 2014, ss. 121-138.

RADLOOF, Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, çev. Ahmet. Temir, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.

RASONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1971.

SAMSAKÇI Mehmet, “Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2007, ss. 181-199.

SELÇUK, Ali, “Tahtacıların Doğum ile İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, *TÜBAR*, C. 16, Ankara 2004, ss. 163-180.

YAMAN, Ali, “Türk Dünyasında Ziyaret Kültürünün Ortak Bazı Unsurları Hakkında”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 2005, ss. 29-37.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**İLK TÜRKLERİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANÇLARININ GÜNÜMÜZ KUZEY BATI
ANKARADAKİ İZLERİ**